

objekt, ki je bil v zadnjih stoletjih, ne samo enkrat, temeljito popisano. Vsa ta vprašanja niso namenjena ne avtorju ne uredništvu, ampak vsem tistim, ki kreirajo usodo teh znanosti pri nas, ki se, včasih celo z metodo političnih diskvalifikacij, upirajo novim spoznanjem. Vztrajanje na objavljanju tovrstnega gradiva bo zagotovo, čeprav počasi, opravilo svoje. Želeti je le, da bi Mlinarič našel posnemalca za goriško škofijo. Težko se je namreč otestiti vtisa, da je pri naših humanističnih znanostih še vedno najbolj pomembno tisto, kar obravnava Kranjsko, čeprav je ta dežela nemalokrat zelo zaostajala za sosednjimi.

Ker je predmet vizitacijskih poročil znan, omenili pa smo tudi čas in prostor, ve-lja poudariti le nekatere neavadnosti. Preseneča stanje nekaterih cerkva in zlasti pokopališč. Posebno glede slednjih današnjih Slovencev ne gre primerjati s predniki. Tu je bil resnično narejen velik napredek, ki nas od nekaterih bližnjih in daljnih sosedov še kako loči. Na prvi pogled nas preseneča tudi precejšen delež nedomačih duhovnikov, med katerimi najdemo tudi številne Dolenjce in Belokranjce. V zvezi z verskim življenjem preseneča zanemarljivo število nekatolikov in presenetljiv porast števila duhovnikov od srede 17. stoletja do druge polovice 18. stoletja. Presenečajo opisi odnosov med križniki in škofijo, med duhovniki, cerkvenimi uslužbenci in verniki, demografske in kulturne razmere, podatki o rabi slovenskega jezika (Apaško polje!). Še najmanj je podatkov o gospodarskih razmerah, oziroma jih je treba ugotavljati posredno. Tistim, ki nimajo volje, da bi se pregrizli skozi viro, bi posebej priporočili branje uvoda, zlasti tistih delov, ki govorijo o nastanku krške, sekavske in lavantinske škofije, kompetencah njihovih škofov in odnosov med njimi. Čeprav ta plat naše preteklosti ni tako komplicirana kot ona v Prekmurju, pa je vsaj osnovna dejstva treba večkrat obnoviti. Brez njihovega poznavanja težko sledimo raziskavam obdobji, ki nam jih približuje Mlinarič, pa celo 19. stoletju.

Stane Granda

Stijepo Obad, Dalmacija revolucionarne 1848/49. godine. Reka, 1987, 352 strani in 8 strani slikovnih prilog.

Z izdajo izbranih virov o revolucionarnem letu 1848/49 se je prednost naših sosedov pri tovrstnih delih pred nami spet povečala. Že v prejšnjem stoletju je namreč Pejaković izdal podobno delo za Hrvaško in Slavonijo, po zadnji vojni pa Praga in Zink za Dalmacijo. Obadovo delo je nov, znaten prispevek k zaokrožitvi tovrstne predstavitve pomladi hrvaškega naroda.

Knjiga prinaša izbor 148 dokumentov. Razen štirih so vsi iz obeh let revolucije. Tudi ti, ki so iz 1847. oziroma 1850. leta, se tematsko lepo vklaplajo v večino. Žal avtor ne razloži kriterija, na podlagi katerega je naredil izbor. Že samo po dokumentih, ki jih poznamo pri nas in v ostalih avstrijskih deželah. Lahko sodimo, da so bili dokaj ostri in da je avtor z njimi hotel zbuditi pozornost najširšega kroga bralcev. Uvodoma moramo poudariti, da položaj, ko Dalmacija ni bila predvidena za vključitev v nemško cesarstvo, deželi ni veliko pomagal, da se ostra nacionalna polarizacija ne bi zgodaj pojavila. Agitacijo za Frankfurt so tu nadomestile simpatije za združeno Italijo. Tudi tu so se pojavili ljudje, ki so iskali rešitev za demokracijo izven dotedanje države in ki so bili pripravljeni žrtvovati prihodnost lastnega naroda idealom, ki so bili bolj zadeva literarnih sanjarij kot realnosti. Kulturna in liberalna Italija gotovo ne bi mogla dati vedno bolj zaostali Dalmaciji nikakršnih garancij za boljše življenje. Politični razvoj, kot so ga predvidevali pristaši združitve Hrvaške, ni izključeval možnosti, da tisti, ki bi hotel, ne bi smel brati Danteja v originalu. S tem smo že napovedali srž problemov, ki jih osvetljujejo zbrani dokumenti: združitve hrvaških dežel in odnos do domačih Italijanov v narekovaju in v resnici in njihove kulture. Krepilo se je namreč prepričanje, da je bilo plačilo Benetkam, ki so jih rešile pred turško oblastjo, preveliko, kajti v javnem življenju, šolah in uradih je kraljevala italijanščina. Zanimivo pa je, da so nekateri takoj videli, da je to pomembno vprašanje in da bi vsako prenapenjanje odbilo tiste, ki so po narodni zavesti Hrvatje ali bolje Dalmatinci, po jezikovni in drugi kulturi pa Italijani. Pri nas je na primer tako spoznanje dozorelo prepozno.

Naslednja zanimivost, ki veje iz dokumentov, je gospodarski, verski in nacionalni interes za Bosno. Dalmatinci, katerih pomorstvo je rapidno propadalo, za kar so krivili severnojadranska pristanišča, zlasti Trst, so videli rešitev v tesnejši povezavi z Bosno, ki bi jo bilo treba takoj osvoboditi izpod Turkov. Zato je dalmatinska revolucionarna politika veliko bolj »jugoslovanska« kot npr. v tem času slovenska in veliko bolj mednarodna, saj se je vpletala v mednarodno problematiko. V strukturi dokumentov nas presenečajo javni pozivi kontinentalnih, slavonskih in hrvaških občin dalmatinskim, naj prispevajo k združitvi Hrvatov. Obad opozarja na več primerov. Omenimo naj samo poziv, ki ga je križevska občina poslala občinam Split, Zadar, Dubrovnik, Šibenik in Korčula, naj prispevajo k realizaciji hrvaškega ideala. Nič manj ni zanimivo tudi vpletanje Črne gore oziroma Petra II. Petrovića Njegoša v notranje

dalmatinske (avstrijske) zadeve ali pa javne zahteve tamkajšnjih pravoslavnih vernikov.

Ob vsem tem bogastvu raznovrstnih problemov, ki jih ilustrirajo izbrani dokumenti, pa ostaja za nas v ospredju vprašanje, kolikokrat in kako omenjajo Slovence. Po upanju, s katerim nas navda prvi objavljeni dokument, ko so Zadrčani v prošnji, da bi ustanovili čitalnico, napisali, da bodo imeli v njej tudi Kmetijske in rokodelske novice, kmalu spoznamo, da je bilo veselje preuranjeno, saj so Dalmatince okupirali domači problemi v taki meri, da so na nehrvaške slovanske sodržavljane precej pozabljali. Tudi Kranjčan Josip Valenčič, ki je bil pretor v Obrovcu, sicer pa »vatreni pristaša hrvatske partije«, ni opravil nikakršne posredniške vloge. Še najbolj je razveseljivo, da jim pojem Slovenci ni bil neznan.

Že v uvodu smo omenili, da pomeni knjiga Stijepa Obada precejšen prispevek k zgodovini naših sosedov. Objava hrvaških, italijanskih in nemških dokumentov, člankov in pism skriva pod mirno gladino nemalo čeri, med katerimi je Dalmatince Obad spretno krmaril. Vselej ni bilo lahko. To je razvidno že iz omenjene omembe Bleiweisovih Novic, ko dobimo vtis, da so v povezavi s češkim časopisom Kvety, ali iz zapisa priimka Valenčič (č). Vsak dokument je opremil Obad s kratkim hrvaškim čelnim registrom, pod črto pa je dodal nekaj najbolj nujnih opomb. Delo zaključuje bogat seznam virov in literature.

Tovrstne objave niso hvaležno delo ne za avtorje, ne za založbe, pa tudi običajni bralci neradi segajo po njih. Za zgodovinarje pa so nedvomno eden najbolj razveseljivih dogodkov. Tako lahko ne glede na oddaljene arhivske institucije neposredno spoznava konkretno problematiko. Stijepu Obadu knjiga gotovo ni prinesla materialnih koristi, ne nagrad ali drugih javnih priznanj. V naših očeh pa utrjuje svojo pozicijo enega najboljših poznavalcev zgodovine Dalmacije v 19. stoletju. Njegovo delo je dragocena vzpodbuda za podobno delo pri nas.

Stane Granda

Marcello Marpurgo: **Valdirose, Memorie della comunità ebraica di Gorizia**. Udine, 1986. 221 strani. (Civiltà del Risorgimento, 28. Collana di sagi, testi e studi del Comitato di Trieste e Gorizia dell'Istituto per la storia del Risorgimento italiano)

Delo Marcella Marpurga z naslovom Valdirose (Rožna dolina), kakor se imenuje tudi goriško židovsko pokopališče (zdaj v SFRJ), je knjiga spominov židovske skupnosti v Gorici. V luči definicije zgodovine, ki se začne ob pojavu prvih pisanih dokumentov, ta knjiga ni zgodovinska razprava. Vendar je potrebno, po besedah Quirina Principa ob predstavitvi knjige Ebrei e Mitteleuropa, priznati navzočnost posebnega tipa zgodovinopisja o židovstvu, ki je podobna oralni tradiciji, spominom in vzporeja Sveto Pismo z židovsko tradicijo. Zgodovinsko besedilo M. Marpurga je pripoved besedne tradicije, ki čuti potrebo po pripovedovanju o sami sebi, da lahko preživi. Morda je ta metoda nezgodovinska, vendar je nepogrešljiva za razumevanje, kako so zgodovinski dogodki vplivali na goriške Žide in za razumevanje dogodkov samih. Knjiga predstavlja še eno posebnost — lokalne tradicije in osebnosti vsakdanjega življenja. Skozi strani na novo zaživi izumrla židovska skupnost v Gorici.

V uvodu z naslovom »Voi siete il sale della terra« (Mt 5, 13), Gli ebrei nel Litorale Austriaco — Venezia Giulia tra Interdizione ed Emancipazione je Fulvio Salimbeni podal pregled bibliografije o Židih v Italiji in v Julijski krajini ter kratek oris zgodovine Židov v tem delu avstrijskega cesarstva. Židovske skupnosti so same poskrbele za razširitev zgodovinske perspektive s prispevki v reviji Rassegna mensile d'Israel ter tako predstavile svojo zgodovino in kulturo v družbi, v katero so bile vključene. Pionirsko delo na tem področju je knjiga Renzo de Felice: Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo (Torino, 1961), ki predstavlja usodo Židov od trenutka protizidovske pravne persekucije do globokega preobrata v fašističnem režimu — do odporov proti antisemitskim ukrepom med ljudskimi množicami in fašističnimi krogi. Taka zgodovinska reinterpretacija fašizma upošteva vrsto spominskih in avtobiografskih del preganjalcev in preganjanih, upošteva reakcije židovskih skupnosti.

S sistematičnim študijem arhivskih, bibliografskih in epigrafskih virov se ukvarja Associazione per lo studio dell'embratismo delle Venezia, za območje Furlanije pa je zadolžen Peir Cesare Ioly Zorattini. Društvo je leta 1983 organiziralo srečanje o Židih v Trstu in Gorici med »Ancient režimom« in emancipacijo. Predstavili so tudi delo Reggia in Elia Marpurga, židovskih intelektualcev, ki sta imela stike z visoko razvito hebrejsko kulturo na avstrijskonemškem področju. Sledila je vrsta del o Židih v Trstu, Gradišču ob Soči, Reki in Opatiji ter zborovanje Ebrei e Mitteleuropa (Cultura, letteratura, società) leta 1983 v Gorici.

Židje živijo na področju Furlanije že več stoletij. V večjem številu so se priselili v drugi polovici 18. stoletja, ko jih je v Trst, Gorico in druga manjša mesta vabila razsvetljena reformistična cesarska politika (vrh je dosegla z jožefinskim tolerančnim ediktom), ki je potrebovala finančni kapital za razvoj Trsta in okolice. Zadnji protekcionistični ukrepi Beneške republike konec 18. stoletja so na habsburško ozemlje, ki je